

Rozwód w świetle przepisów The Hindu Marriage Act, 1955

Divorce under the regulations of The Hindu Marriage Act, 1955

ABSTRACT

The article concerns the provisions of The Hindu Marriage Act, 1955 on divorce. It discusses the personal scope of The Hindu Marriage Act, 1955, the modes of dissolution of marriage provided for therein, and the conditions which entitle a spouse or spouses to exercise each of them.

Keywords: divorce; The Hindu Marriage Act, 1955; dissolution of a marriage, Indian law.

Wstęp

Obowiązująca w Republice Indii ustawa z dnia 18 maja 1955 r. o małżeństwach Hindusów¹ (The Hindu Marriage Act, 1955)² jest jednym z kilku indyjskich aktów prawnych regulujących kwestie prawne związane z małżeństwem, w tym z jego rozwiązaniem. Rzeczony akt normatywny jako czyniący zasadą monogamię i stanowiący o możliwości rozwiązania małżeństwa miał istotny wpływ na sposób postrzegania małżeństwa w hinduskim

¹ Autor spotkał się również z tłumaczeniem tytułu przedmiotowej ustawy jako Ustawy o małżeństwach hinduistów z 1955 r. Z uwagi na zakres podmiotowy the Hindu Marriage Act, 1955 oraz historyczne znaczenie słowa Hindu, którym w czasach panowania na części terytorium Indii władców muzułmańskich określano nie tylko wyznawców hinduizmu, ale także innych, innych niż islam religii wyznawanych na terenie Indii (zob. szerzej: U. Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, Pearson Education India, Bangalore 2008 cyt. za M. Jakubczak, *Indus, Hindus, hinduista? Jak mówić o mieszkańcach Indii*, „Karto-Teka Gdańska” 2021 nr 2, s. 91; M. Jakubczak, *Indus, Hindus, hinduista? Jak mówić o mieszkańcach Indii*, „Karto-Teka Gdańska” 2021 nr 2, s. 91.) autor preferuje tłumaczenie nazwy The Hindu Marriage Act, 1955 jako ustawa o małżeństwach Hindusów z 1955 r. (w dalszej części opracowania ustawa ta nazywana jest przez autora ustawą o małżeństwach Hindusów), mimo że współczesne znaczenie słowa Hindus (rozumianego jako określenie mieszkańca Indii) jest szersze niż zakres podmiotowy ustawy. Tłumaczenie nazwy The Hindu Marriage Act, 1955 jako „ustawa o małżeństwach hindusów z 1955 r.” lub „ustawa o małżeństwach hinduistów z 1955 r.” zdaniem autora nie jest prawidłowe, bowiem używane w The Hindu Marriage Act, 1955 pojęcie Hindu zgodnie z wyjaśnieniem 3 do art. 2 The Hindu Marriage Act, 1955 (stanowiącym integralną część tej ustawy) odnosi się także do osób, nie będących hinduistami (not a Hindu by religion). Ponadto wymienienie buddystów, dżinistów i sikhów w art. 2 lit. b a nie w art. 2 lit. a The Hindu Marriage Act, 1955 oznacza, że buddyzm, dżinizm i sikhizm zostały uznane przez tę ustawę za religie niezaliczane do hinduizmu.

² The Hindu Marriage Act, 1955 (Act No 25 of 1955); dalej jako ustawa o małżeństwach Hindusów – ustawa została rozszerzona na Dadre i Nagar Haveli (od 1 lipca 1965 r.) przez ust. 2 rozporządzenia 6 z 1963, i Załącznik I i do Pondicherry (od 1.10.1963) (z modyfikacjami) na podstawie ust. 7.3 rozporządzenia 7 z 1963, i Załącznika I.

społeczeństwie. Przed jego wejściem w życie poligamia była częstym zjawiskiem w Indiach, a małżeństwa hinduistyczne przez społeczeństwo uznawane były za nierozzerwalne³, mimo że w niektórych częściach Indii obowiązywało wcześniej lokalne prawo zezwalające na rozwód⁴.

Ustawa o małżeństwach Hindusów mimo znacznych zmian społecznych, które wprowadziła, uwzględnia specyfikę kultury państwa, w którym obowiązuje, w tym istotne znaczenie religii. Zagadnienia podjęte w niniejszym opracowaniu mają doniosłe znaczenie nie tylko teoretyczne, lecz również praktyczne. Jak bowiem wynika z treści art. 54 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe⁵ możliwa jest sytuacja, w której prawo obowiązujące w Republice Indii jest prawem właściwym dla rozwiązania małżeństwa przed polskim sądem⁶, a stanowiące o rozwodzie przepisy ustawy o małżeństwach Hindusów znacząco różnią się od przepisów ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁷. Znanym autorowi niniejszego artykułu przykładem rozwiązania małżeństwa przez polski sąd w oparciu o tytułową ustawę jest wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2023 r.⁸ Celem niniejszego opracowania jest analiza norm prawnych ustawy o małżeństwach Hindusów dotyczących rozwiązania małżeństwa, przy jednoczesnym podkreśleniu, że artykuł ten nie wyczerpuje tematu rozwodu w prawie indyjskim, gdyż jak zostało już wspomniane, ustawa o małżeństwach Hindusów nie jest jedynym obowiązującym w Republice Indii aktem normatywnym, którego przepisy mogą stanowić podstawę rozwiązania małżeństwa obywateli tego kraju. Sformułowane w niniejszym opracowaniu poglądy stanowią rezultat badań przeprowadzonych w oparciu o stanowiska prezentowane w doktrynie i judykaturze.

³ P. Diwan, *The Hindu Marriage Act, 1955*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1957, t. 6, nr 2, s. 263.

⁴ Zob. szerzej: R.K. Agrawala, *Changing Basis of Divorce and The Hindu Law*, „Journal of the Indian Law Institute” 1972, t. 14, nr 3, s. 437 – R.K. Agrawala podaje przykłady lokalnych hinduskich aktów normatywnych stanowiących o rozwodach – podając jako ich przykłady m.in. The Bombay Hindu Divorce Act, 1947 (Bombay Act No XXII of 1947) (mylnie oznaczając go jednak jako Bombay Hindu Divorce Act, 1957), The Madras Hindu (Divorce and Bigamy Protection) Act, 1949 (Madras Act No VI of 1949), czy The Saurashtra Hindu Divorce Act, 1952 (Saurashtra Act No XXX of 1952) (mylnie oznaczając go jednak jako Saurashtra Hindu Divorce Act, 1950).

⁵ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 503); dalej jako PPM.

⁶ Zgodnie z art. 54 ust. 1 PPM prawem właściwym dla wspólne prawo ojczyście małżonków, a zgodnie z art. 54 ust. 2 PPM w braku wspólnego prawa ojczyście małżonków prawo właściwe dla rozwiązania małżeństwa ustalane jest według miejsca ich zamieszkania, a jeżeli w chwili żądanie rozwiązania małżeństwa nie mają oni wspólnego miejsca zamieszkania, wówczas właściwym jest prawo państwa, w którym mieli ostatnie wspólne miejsce zwykłego pobytu, jeżeli jedno z nich nadal ma miejsce zwykłego pobytu w tym państwie.

⁷ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 2809 ze zm.).

⁸ Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2023 r., XIII RC 2708/22, niepubl.

Zakres podmiotowy ustawy o małżeństwach Hindusów

W związku z istnieniem w Indiach wielu religii indyjski prawodawca zdecydował się na uregulowanie spraw związanych z małżeństwem i rozwodem wyznawców poszczególnych z nich w osobnych aktach normatywnych⁹ (choć sędzia wydający wyrok w sprawie rozwodowej nie musi być wyznania osób, którym udziela rozvodu – np. o rozwodzie wyznawców hinduizmu może orzekać sędzia muzułmanin)¹⁰. Jak stanowi art. 2 lit. a ustawy o małżeństwach Hindusów ustawa ta znajduje zastosowanie względem hinduistów, niezależnie od tego jaką formę ma i w jakim kierunku rozwinął się wyznawany przez nich hinduizm – w przepisie tym wskazano, że pojęcie hinduistów obejmuje również osoby, których poglądy religijne określone są jako Virashaiva albo Ligayat a także wyznawców Brahmo, Prarthana czy Arya Samaj. Artykuł 2 lit. b ustawy o małżeństwach Hindusów stanowi, że znajduje ona zastosowanie także względem buddystów, dżinistów i sikhów (wg. religii a nie przynależności etnicznej).

Brzmienie rzeczonych przepisów ma pewne uzasadnienie w historycznym znaczeniu słowa Hindu, które w czasach panowania na niektórych terenach dzisiejszych Indii muzułmańskich władców było określeniem, którym nazywano niemuzułmańskich mieszkańców Indii – nie tylko hinduistów, lecz także m.in. sikhów i buddystów¹¹. Aksjologicznego uzasadnienia traktowania wyznawców wymienionych w art. 2 lit. b ustawy o małżeństwach Hindusów religii jak hinduistów upatrywać można w Konstytucji Republiki Indii¹². W stanowiącym integralną część Konstytucji Republiki Indii objaśnieniu II do jej art. 25 wskazano bowiem, użyte w art. 25 ust. 2 stanowiącym o tym, że wolność sumienia i swobody wyznania, praktykowania i głoszenia religii nie ma wpływu na zakres obowiązywania obowiązujących aktów prawnych ani na prawo państwa do wydania aktu prawnego „*dotyczącego społecznego dobrobytu i reform lub nakazującego otwarcie hinduistycznych instytucji religijnych dla wszystkich klas i grup wyznawców hinduizmu*”¹³ pojęcie „wyznawcy hinduizmu” obejmuje także osoby praktykujące sikhizm, dżinizm lub buddyzm oraz że na gruncie tego przepisu odpowiednio powinno się rozumieć odesłanie do hinduistycznych instytucji religijnych. Artykuł 2 lit. c ustawy o małżeństwach Hindusów

⁹ H. Mohanty, J. Ayarzagaitia, *The Philosophy of Divorce in Indian Legal Context: A Study of Theories of Divorce*, <https://ssrn.com/abstract=3727641> [dostęp 28 maja 2024 r.].

¹⁰ P. Dommaraju, *Divorce and Separation in India*, „Population and Development Review” 2016, t. 42, nr 2, s. 199.

¹¹ U. Singh, *op. cit.*, cyt. za M. Jakubczak, *Indus...dz.cyt.*, s. 91; M. Jakubczak, *Indus...dz.cyt.*, s. 91.

¹² Konstytucja Republiki Indii uchwalona przez Zgromadzenie Konstytucyjne 26 listopada 1949 roku, która weszła w życie 26 stycznia 1950 roku, stan prawny na maj 2022 r.

¹³ Konstytucja Republiki Indii, tłum z j. angielskiego J. Winczorek; wstęp J. Karp, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2020, s. 95.

stanowi, że ustawa ta znajduje zastosowanie względem wszystkich osób zamieszkujących terytoria, na których obowiązuje ten akt normatywny¹⁴, z wyjątkiem muzułmanów, chrześcijan, parsów i żydów (w znaczeniu wyznawców judaizmu), chyba że zostałoby udowodnione, że konkretna osoba nie podlegałaby prawu hinduskiemu lub jakimkolwiek zwyczajom stanowiącym część tego prawa w odniesieniu do spraw uregulowanych ustawą o małżeństwach Hindusów, gdyby ustawa ta nie weszła w życie. Podkreślenia wymaga przy tym, że osoby, które mogą wstąpić w związek małżeński na podstawie ustawy o małżeństwach Hindusów mogą alternatywnie zdecydować się na zawarcie małżeństwa w trybie specjalnej ustawy o małżeństwach z 9 października 1954 r. (The Special Marriage Act, 1954)¹⁵ znajdującej zastosowanie względem wszystkich obywateli Republiki Indii, przy czym przepisy właściwe dla rozwodu powinno się ustalić wg. ustawy, na podstawie przepisów której małżeństwo zostało zawarte.

Rozwód na podstawie art. 13 ust. 1 lub 13 ust. 1a ustawy o małżeństwach Hindusów

Artykuł 13 ust.1 ustawy o małżeństwach Hindusów stanowi o możliwości rozwiązania małżeństwa ze względu na ziszczenie się określonych przesłanek związanych z zachowaniem jednego z współmałżonków. Przy czym, jak podkreślił Sąd Najwyższy Indii w wyroku z 1 lipca 2013 r. uprawnia on do żądania rozwiązania małżeństwa tylko współmałżonka nie ponoszącego winy za ziszczenie się tych przesłanek¹⁶. Artykuł 13 ust. 1 pkt i ustawy o małżeństwie Hindusów stanowi o możliwości żądania rozwodu w razie odbycie przez współmałżonka w trakcie trwania małżeństwa dobrowolnego stosunku seksualnego z inną osobą niż współmałżonek. Użyte w nim sformułowanie dobrowolnego (ang. voluntary) oznacza, że *a contrario* nie można żądać rozwodu z uwagi na to, że współmałżonek odbył stosunek seksualny wbrew swojej woli. Artykuł 13 ust. 1 pkt ia ustawy o małżeństwie Hindusów pozwala na żądanie rozwodu z uwagi na bycie traktowanym przez współmałżonka w sposób okrutny, przy czym jak stwierdził Sąd Najwyższy Indii w wyroku z dnia 21 marca 2006 r. w sprawie

¹⁴ Zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów ustawa ta obowiązuje w całych Indiach z wyjątkiem stanów Kaszmiru i Dżammu) jak i stosowana jest względem Hindusów mających domicyl na terenach na których obowiązuje ustawa, lecz przebywających poza nimi.

¹⁵ The Special Marriage Act, 1954 (Act No 43 of 1954).

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 1 lipca 2013 r. w sprawie Darshan Gupta vs Radhika Gupta, (2013) 9 SCC 1.

Naveen Kohli vs Neelu Kohli¹⁷ okrucieństwo to może mieć formę psychiczną lub fizyczną, zamierzoną lub niezamierzoną. W braku definicji okrucieństwa za bycie okrutnym, uznaje się m.in. ciągłe dokuczanie, niewłaściwe zachowanie względem teściów strony pozwanej, fałszywe oskarżenia o frywolność, zniesławienie w społeczności, w tym w miejscu pracy¹⁸. Sąd Najwyższy Indii w wyroku w sprawie V. Bhagat vs. D. Bhagat¹⁹ uznał, że okrucieństwo psychiczne to takie zachowanie drugiej strony, które powoduje ból i cierpienie psychiczne uniemożliwiające wspólne życie z nią. Zgodnie z art. 13 ust. 1 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów przyczyną rozwodu może być bycie opuszczonym przez współmałżonka przez okres co najmniej dwóch lat (przy czym pojęcie to obejmuje zarówno bycie opuszczonym przez współmałżonka bez uzasadnionej przyczyny, wbrew woli powoda i bez jego zgody, jak i umyślne zaniedbanie powoda przez współmałżonka). Artykuł 13 ust. 1 pkt ii stanowi o możliwości ubiegania się o rozwód w razie gdy współmałżonek przestał być Hindusem (ang. Hindu) poprzez konwersję na inną religię. W piśmiennictwie prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym zmiana religii z hinduizmu na dżinizm, buddyzm lub sikhizm nie uprawnia do rozwodu na podstawie art. 13 ust. 1 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów, gdyż są to religie, których wyznawcy są Hindusami przez wiarę i do wyznawców których ustawa ta znajduje zastosowania²⁰. Sąd może odmówić udzielenia rozwodu, jeżeli współmałżonek dokonał zmiany religii wskutek namów powoda²¹. Wbrew literalnemu brzmieniu art. 13 ust. 1 pkt ii zasadnym jest uznanie, że przepis ten uprawnia do rozwodu nie tylko w przypadku konwersji współmałżonka na inną religię, ale również w przypadku porzucenia przez niego religii i stania się ateistą²². *Ratio legis* art. 13 ust. 2 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów upatrywać można bowiem w ochronie powoda przed próbami przekonywania go przez

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 21 marca 2006 r. w sprawie Naveen Kohli vs Neelu Kohli, AIR 2006 SUPREME COURT 1675.

¹⁸ A. Mishra, *All you need to know about Divorce Law in India*, <https://www.lawinsider.in/columns/all-you-need-to-know-about-divorce-law-in-india> [dostęp 28 maja 2024 r.].

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 19 listopada 1993 r. w sprawie V. Bhagat vs D. Bhagat, 1994 SCC (1) 337.

²⁰ O. Banerji, *Analysis of Section 13 of Hindu Marriage Act, 1955*, <https://blog.ipleaders.in/analysis-of-section-13-of-hindu-marriage-act-1955/> [dostęp 28 maja 2024 r.]; por. C. Cavallin, *Leaving Hinduism* [w:] D. Enstedt, G. Larsson, T.T. Mantsinen, *Handbook of Leaving Religion*, Brill, Leiden-Boston, 2019, s. 20 – C. Cavallin wskazuje, że z prawnego punktu widzenia pojęcie Hindu obejmuje także dżinistów, sikhów i buddystów oraz że z prawnego punktu widzenia porzucenie hinduizmu (leaving Hinduism) i przestanie być hindusem (ceasing to be Hindu) to osobne pojęcia. W art. 13 ust. 1 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów prawodawca posłużył się pojęciem „has ceased to be Hindu by conversion to another religion”

²¹ Por. O. Banerji, *op. cit.*, [dostęp 28 maja 2024 r.] – O. Banerji wskazuje, że rozwód może zostać udzielony na podstawie art. 13 ust. 1 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów jeżeli małżonek, który zmienił religię na niehinduską zrobił to bez zgody drugiego.

²² Zob. szerzej: A. Mishra, *Conversion as a ground of Divorce*, <https://www.lawcolumn.in/conversion-as-a-ground-of-divorce/> [dostęp 28 maja 2024 r.] – A. Mishra jako jeden z powodów rozwiązania małżeństwa na podstawie art. 13 ustawy o małżeństwach Hindusów wymienia „conversion or apostasy”.

współmałżonka do przyjęcia innego niż hinduski systemu aksjologicznego. Przyczyną umożliwiającą ubieganie się o rozwód jak stanowi art. 13 ust. 1 pkt iii może być nieuleczalna choroba psychiczna współmałżonka lub to, że współmałżonek cierpi na stałe lub sporadyczne zaburzenia psychiczne takiego rodzaju i stopnia, że nie można rozsądnie oczekiwać, że małżonek żądający rozvodu będzie mieszkał ze swoim współmałżonkiem. Na przestrzeni lat określone w art. 13 ustawy o małżeństwach Hindusów kryteria umożliwiające ubieganie się o rozwód ulegały pewnym zmianom i ich obecna treść różni się od pierwotnej z 1955 roku. Aż do wejścia w życie ustawy nowelizującej prawa małżeńskie z 1976 roku²³ art. 13 ust. 1 pkt iii, stanowił o możliwości rozwiązania małżeństwa jeżeli druga strona jest idiotą lub szaleńcem (neither party is an idiot or a lunatic)²⁴. Zmiana najpewniej wynikała z faktu, że używane we wcześniejszych latach w psychiatrii pojęcia, z czasem uzyskały mocno obraźliwe konotacje. Zgodnie z art. 13 ust. 1 pkt v ustawy o małżeństwach Hindusów o rozwiązanie małżeństwa może ubiegać się współmałżonek osoby cierpiącej na zaraźliwą chorobę weneryczną. Artykuł 13 ust. 1 pkt vi ustawy o małżeństwach Hindusów pozwala na ubieganie się o rozwiązanie małżeństwa, gdy współmałżonek wyrzekł się świata wstępując do wspólnoty religijnej, a art. 13 ust. 1 pkt vii tejże ustawy za przyczynę umożliwiającą żądanie rozvodu uznaje niedawanie przez współmałżonka przez co najmniej siedem lat znaków życia osobom, które naturalnie powinny słyszeć o tym, że współmałżonek żyje.

Wprowadzony do ustawy o małżeństwach Hindusów na mocy art. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1964 r. nowelizującej ustawę o małżeństwach Hindusów²⁵ artykuł 13 ust. 1a ustawy o małżeństwach Hindusów pozwala każdemu z małżonków na ubieganie się o rozwiązanie małżeństwa, jeżeli pomiędzy małżonkami nie doszło do wznowienia pożycia w ciągu co najmniej roku po wydaniu przez sąd postanowienia o separacji sądowej w postępowaniu, którego byli stronami lub jeżeli w ciągu co najmniej roku po wydaniu orzeczenia o przywróceniu praw małżeńskich w postępowaniu, którego byli stronami nie doszło do przywrócenia praw małżeńskich między nimi.

Rozwód na podstawie art. 13 ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów

Artykuł 13 ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów stanowi o sytuacjach, w których o rozwiązanie małżeństwa ubiegać się może jedynie żona. Artykuł 13 ust. 2 pkt i ustawy

²³ The Marriage Laws (Amendment) Act, 1976 (Act No 68 of 1976).

²⁴ Ch. L. Narayan, M. Narayan, D. Shikha, S. Shekhar, *Indian marriage laws and mental disorders: Is it necessary to amend the legal provisions?* "Indian Journal of Psychiatry" 2015, nr 4 s. 341.

²⁵ The Hindu Marriage (Amendment) Act 1964, (Act No 44 of 1964).

o małżeństwach Hindusów umożliwia żonie ubieganie się o rozwiązanie małżeństwa zawartego przed wejściem w życie tej ustawy, jeżeli mąż będąc z nią w związku małżeńskim przed wejściem w życie ustawy o małżeństwach Hindusów poślubił inną kobietę lub jeśli inna jego żona poślubiona przed wejściem w życie ustawy o małżeństwach Hindusów żyła, gdy wstępował w związek małżeński z kobietą, której prawo do żądania rozwodu stanowi przedmiot rozważań zawartych w tym zdaniu. Rozwodu na tej podstawie żądać można jednak jedynie, jeśli ta inna żona żyje w chwili składania pozwu (ang. petition) rozwodowego. Artykuł 13 ust. 2 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów umożliwia ubiegane się o rozwiązanie małżeństwa żonie, której mąż w trakcie trwania małżeństwa dopuścił się gwałtu, sodomii lub zoofilii. Zgodnie z art. 375 Indyjskiego Kodeksu Karnego²⁶ stosunek seksualny, jak i inne czynności seksualne których dopuszcza się mąż względem żony (w tym żony, która ukończyła 15 rok życia) nie mogą być uznane za gwałt [mimo, że jeśli nie ukończyła 18 roku życia stanowią inne przestępstwa stypizowanym w ustawie z 2012 roku o ochronie dzieci przed przestępstwami seksualnymi²⁷]²⁸. Indyjski Kodeks Karny 1 lipca 2024 r. zastąpiony zostanie przez Bharatiya Nyaya Sanhita²⁹, jednak art. 63 Bharatiya Nyaya Sanhita stanowi, że stosunek seksualny, jak i inne czynności seksualne, których dopuszcza się mąż względem żony, która ukończyła 18 rok życia nie są gwałtem. Definicja gwałtu w prawie indyjskim powinna zostać zmieniona tak, by chronić żony będące ofiarami przemocy seksualnej. Dopóki jednak obowiązująca w indyjskim prawie karnym definicja legalna gwałtu nie będzie obejmować czynu, którego dopuszcza się mąż względem żony, która ukończyła określony rok życia, tak długo (w braku innej definicji legalnej gwałtu w The Hindu Marriage Act, 1955), za gwałt o którym stanowi art. 13 ust. 2 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów uznać można jedynie czyn, którego ofiarą jest żona, która nie ukończyła określonego w przepisie karnym zawierającym definicję gwałtu wieku lub inna kobieta. W prawie indyjskim gwałt jest przestępstwem, którego sprawcą zgodnie z jego definicją z art. 375 Indyjskiego Kodeksu Karnego może być wyłącznie mężczyzna, a jego ofiarą może być wyłącznie kobieta (podobnie

²⁶ The Indian Penal Code, 1860 (Act No 45 of 1860), dalej jako Indyjski Kodeks Karny.

²⁷ The Protection of Children From Sexual Offences Act, 2012 (Act No 32 of 2012); dalej jako ustawa o ochronie dzieci przed przestępstwami seksualnymi.

²⁸ Zob. szerzej: P. Patkar, *No Grounds For Confusion Over Positions Of IPC And POSCO Over Sex With Wife Between 15 and 18 Years*, https://www.fighttrafficking.org/atc_blog/no-grounds-for-confusion-over-positions-of-ipc-and-pocso-over-sex-with-wife-between-15-and-18-years/ [dostęp 28 maja 2024 r.]; Amisha, *Grounds of Divorce under Section 13 of Hindu Marriage Act 1955*, <https://lexforti.com/legal-news/grounds-divorce-section-13-hindu-marriage-act/> [dostęp 28 maja 2024 r.] – w przywołanych artykułach prezentowany jest pogląd zgodnie z którym przepisy ustawy o ochronie dzieci przed przestępstwami seksualnymi mają pierwszeństwo przed przepisami Indyjskiego Kodeksu Karnego i stosunek seksualny z żoną poniżej 18 roku życia jest w świetle prawa indyjskiego przestępstwem, także gdy ukończyła ona 15 rok życia.

²⁹ The Bharatiya Nyaya Sanhita, 2023, (Act No 45 of 2023).

czyn ten definiuje art. 63 The Bharatiya Nyaya Sanhita, który zacznie obowiązywać 1 lipca 2024 r.). Jest to kolejna z przyczyn przemawiających za zmianą jego definicji legalnej. Konstytucja Republiki Indii w art. 15 ust. 1 stanowi o zakazie dyskryminacji kogokolwiek z uwagi m.in. na płeć. Mimo że art. 15 ust. 3 Konstytucji Republiki Indii stanowi, że postanowienia jej art. 15 nie ograniczają uprawnień organów państwa do wydawania przepisów szczególnych dotyczących kobiet i dzieci zasadne byłoby, aby do żądania rozwodu w sytuacjach określonych w art. 13 ust. 2 pkt 2 mieli obydwójce małżonkowie.

Zgodnie z art. 13 ust. 2 pkt iii ustawy o małżeństwach Hindusów żona może domagać się rozwiązania małżeństwa także wówczas, gdy małżonkowie mieszkają osobno, a mąż zobowiązany jest do płacenia na jej rzecz alimentów³⁰, jeżeli w ciągu co najmniej roku od ich zasądzenia nie doszło do wznowienia wspólnego pożycia małżeńskiego. Artykuł 13 ust. 2 pkt iv ustawy o małżeństwach Hindusów pozwala żonie na rozwiązanie małżeństwa (niezależnie od tego, czy zostało skonsumowane) jeżeli w chwili jego zawarcia miała mniej niż 15 lat i odrzuciła to małżeństwo po osiągnięciu tego wieku, ale przed ukończeniem 18 roku życia³¹. Wskazać należy jednak, że mężczyzna zawierający związek małżeński z kobietą poniżej 18 roku życia popełnia przestępstwo penalizowane przez art. 9 ustawy z 10 stycznia 2007 r. o zakazie małżeństw dzieci (The Prohibition of Child Marriage Act, 2006)³². Ponadto zgodnie z art. 3 tejże ustawy małżeństwo zawarte przez dziecko (za które w świetle tej ustawy uznawana jest kobieta poniżej 18 roku życia lub mężczyzna poniżej 21 roku życia)³³ może zostać unieważnione przez stronę będącą w chwili zawarcia małżeństwa dzieckiem, przy czym o unieważnienie takiego małżeństwa przez sąd ubiegać się można do 2 lat od dnia osiągnięcia pełnoletności [w imieniu osoby będącej dzieckiem z pozwem w tej sprawie wystąpić może jej

³⁰ Na podstawie art. 18 The Hindu Adoption and Maintenance Act, 1956 (Act No 78 of 1956), art. 125 The Code of Criminal Procedure, 1973 (Act No 2 of 1974) lub stosowanego odpowiednio art. 488 The Code of Criminal Procedure, 1898 (Act No 5 of 1898).

³¹ Zob. przypis 33.

³² The Prohibition of Child Marriage Act, 2006 (Act No 6 of 2007), dalej jako ustawa o zakazie małżeństw dzieci.

³³ W Republice Indii dyskutowany jest pomysł, by zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet wiek umożliwiający zawarcie małżeństwa wynosił 21 lat – pomysł taki wyrażony został w projekcie ustawy nowelizującej ustawę o zakazie małżeństw dzieci tj. w The Prohibition of Child Marriage (Amendment) Bill, 2021 (Bill No. 163 of 2021). W projekcie tym przedstawiono również pomysł, by w art. 13 ust. 2 pkt iv osiemnasty rok życia zastąpiono dwudziestym pierwszym rokiem życia.

opiekun lub next friend³⁴ wraz z urzędnikiem zajmującym się przeciwdziałaniem małżeństwom dzieci (Child Marriage Prohibition Officer)]³⁵.

Artykuł 14 ustawy o małżeństwach Hindusów stanowi o braku możliwości udzielenia przez sąd rozwodu przed upływem roku od zawarcia małżeństwa – sąd może jednak rozpatrzyć taką sprawę przed upływem roku od zawarcia małżeństwa jeżeli High Court (przez który rozumieć należy właściwy terytorialnie Sąd Najwyższy konkretnego stanu) na to zezwoli, gdyż małżeństwo jest nadmiernym ciężarem dla powoda lub pozwany jest wyjątkowo zdeprawowany. Jeżeli jednak w trakcie postępowania okaże się, że High Court zezwolił na rozpoznanie sprawy przed upływem roku od dnia zawarcia małżeństwa w oparciu o fałszywe informacje lub zatajenie informacji istotnych dla sprawy, sąd może orzekając o rozwodzie zastrzec, że małżeństwo zostanie rozwiązane dopiero po upływie roku od jego zawarcia lub oddalić pozew bez uszczerbku dla prawa do wniesienia pozwu opartego o te same okoliczności po upływie roku od zawarcia małżeństwa.

Rozwód za wspólną zgodą małżonków – rozwód na podstawie art. 13B ustawy o małżeństwach Hindusów

Ustawa o małżeństwach Hindusów (podobnie jak The Special Marriage Act, 1954) nie przewiduje możliwości rozwiązania małżeństwa bez spełnienia kryteriów określonych w jej art. 13 w sposób inny, niż za obopólną zgodą małżonków³⁶. Zgodnie z hinduistyczną Dharma małżeństwo jest sakramentem³⁷ i jako takie nierzadko traktowane jest przez sądy³⁸. Niemniej

³⁴ Next friend – w bardzo dużym skrócie jest to osoba reprezentująca małoletniego lub inną osobę niezdolną do samodzielnego reprezentowania swoich interesów. Pojęcie next friend może dotyczyć również pewnej grupy osób – np. w dotyczącym eutanazji wyroku Sądu Najwyższego Indii z dnia 7 marca 2011 r. w sprawie Aruna Ramchandra Shanbaug vs Union of India & Ors, 2011 (4) SCC 454 za next friend uznani zostali pracownicy szpitala (KEM hospital staff) – w kontekście tej sprawy oraz pojęcia next friend zob. szerzej: R. Shukla, *Is the 'Next Friend' the Best Friend?*, „Economic and Political Weekly” 2011, t. 46, nr 18, s. 10-13.

³⁵ Wspomniany już projekt ustawy - The Prohibition of Child Marriage (Amendment) Bill, 2021 (Bill No. 163 of 2021) zakłada wydłużenie okresu, w którym można ubiegać się o unieważnienie małżeństwa zawartego przez dziecko do 5 lat od osiągnięcia przez nie pełnoletności.

³⁶ R. Naga Raja Sarma, *Ethics of Divorce in Ancient India*, „International Journal of Ethics” 1931, t. 41, nr 3, s. 338; S. Pothen, *Divorce in Hindu Society*, „Journal of Comparative Family Studies” 1989, t. 20, nr 3, s. 377.

³⁷ P. Diwan, *op. cit.*, s. 264; jako sakrament małżeństwo postrzegane było też w dawnym prawie hinduskim – zob. szerzej: R.K. Agrawala, *op. cit.*, s. 436; N. Talawar, *Section 14 of Hindu Marriage Act, 1955*, <https://blog.ipleaders.in/section-14-of-hindu-marriage-act-1955/> [dostęp 28 maja 2024 r.]; por. wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 12 września 2017 r. w sprawie Amardeep Singh vs Harveen Kaur, AIR 2017 SUPREME COURT 4417 – w wyroku tym Sąd Najwyższy Indii przypomina, że w tradycyjnym hinduskim prawie, wcześniejszym od prawa stanowionego małżeństwo to sakrament, który nie może być rozwiązany za wspólną zgodą stron i jednocześnie wskazuje że The Hindu Marriage Act, 1955 pozwala na rozwiązanie małżeństwa za wspólną zgodą małżonków po upływie 6 miesięcy od złożenia pozwu o rozwód.

³⁸ Zob. m.in. postanowienie Sądu Najwyższego Indii z dnia 19 kwietnia 2024 r. w sprawie Doly Rani vs Manish Kumar Chanchal, 2024 INSC 355; wyrok Sądu Najwyższego Bombaju z dnia 15 marca 1971 r., w sprawie Raghunath Gopal Daftardar vs Sau, Vijaya Raghunath Daftardar, AIR1972BOM132.

można spotkać się z poglądem, zgodnie z którym art. 13B ustawy o małżeństwach Hindusów traktuje małżeństwo jak zwykłą umowę³⁹. W piśmiennictwie prezentowane jest również stanowisko, iż małżeństwo w świetle ustawy o małżeństwach Hindusów posiada zarówno pewne cechy sakramentu, jak i pewne cechy umowy⁴⁰. Jak stanowi art. 13B ust. 1 ustawy o małżeństwach Hindusów małżeństwo może zostać rozwiązane za wspólną zgodą małżonków, jeżeli nie mieszkają oni wspólnie od co najmniej roku, nie byli w stanie mieszkać razem (they have not been able to live together) i obydwoje zgadzają się, że małżeństwo powinno zostać rozwiązane. W postanowieniu (ang. order) z dnia 10 listopada 2009 r. w sprawie Priyanka Singh vs. Jayant Singh⁴¹ Sąd Najwyższy Indii uznał, że uniemożliwiająca mieszkanie razem, pozwalająca na rozwód pary przesłanką była występująca pomiędzy małżonkami różnica temperamentów. Wyrok ten jest przykładem na fakt, że brak możliwości mieszkania razem przez małżonków uprawniający do ubiegania się o rozwód może wynikać z przyczyn subiektywnych, określonych cech jednego lub obydwojga małżonków, które stanowią przeszkodę do mieszkania razem w ich percepcji. Małżeństwo zgodnie z art. 13B ust. 1 ustawy o małżeństwach Hindusów może zostać rozwiązane nawet wówczas, jeśli zostało zawarte przed wejściem w życie art. 13B tej ustawy. Artykuł 13B ust. 1 ustawy o małżeństwach Hindusów uprawnia małżonków do rozwodu, jeżeli obydwoje o niego wystąpią. Jest to złe rozwiązanie – nie przyznanie każdemu z nich prawa do niezależnego od woli współmałżonka żądania rozwiązania małżeństwa pomimo braku winy współmałżonka może powodować negatywne i stanowczo potępiane przez autora niniejszego artykułu zjawisko wnoszenia pozwu o rozwód na podstawie art. 13 ust. 1 lub art. 13 ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów w oparciu o nieprawdziwe zarzuty względem współmałżonka.

Zgodnie z art. 13B ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów sąd rozpoznaje sprawę o rozwód przeprowadzany na podstawie art. 13B ust. 1 tej ustawy i wydaje orzeczenie nie wcześniej niż 6 miesięcy i nie później niż 18 miesięcy od dnia, w którym postępowanie zostało zainicjowane. Przyjęte rozwiązanie ma na celu ochronę małżeństwa poprzez danie małżonkom czasu na ewentualną zmianę zdania, tak by sąd orzekł rozwód tylko jeśli nie ma szans na

³⁹ Wyrok Sądu Najwyższego Andhra z dnia 15 lipca 1985 r. w sprawie K. Omprakash vs K. Nalini, AIR 1986 ANDHRA PRADESH 167.

⁴⁰ Pooja, *Concept of Hindu Marriage: Whether Sacrament Or Contractual*, „International Journal of Legal Research and Studies An UGC Approved Law Journal”, 2018, vol. 3 issue 1, s. 114; I. Mondal, *Hindu Marriage Is A Contract Or A Religious Sacrament?* <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-5879-hindu-marriage-is-a-contract-or-a-religious-sacrament-.html> [dostęp 28 maja 2024 r.], por.: R.K. Agrawala, *Changing...dz.cyt.*, s. 432 – R.K. Agrawala wskazuje że (przynajmniej w momencie, w którym pisał swój artykuł) traktowanie przez społeczeństwo małżeństwa jako umowy jest (było) popularniejsze w zachodniej części Republiki Indii, a jako sakramentu we wschodniej części tego państwa.

⁴¹ Postanowienie Sądu Najwyższego Indii z dnia 10 listopada 2009 r. w sprawie Priyanka Singh vs Jaynet Singh, AIRONLINE 2009 SC 709.

pojednanie się małżonków⁴². Zgodnie z art. 13A ustawy o małżeństwach Hindusów z wyjątkiem spraw, w których jako przyczynę uzasadniającą rozwiązanie małżeństwa wskazano to, że mąż w trakcie trwania małżeństwa dopuścił się gwałtu, sodomii lub zoofilii (art. 13 ust. 1 pkt ii ustawy o małżeństwach Hindusów), to, że (będąca powódką) żona w momencie zawierania małżeństwa nie miała ukończonych 15 lat (art. 13 ust. 1 pkt iv ustawy o małżeństwach Hindusów) lub to, że współmałżonek od 7 lat nie daje znaków życia (art. 13 ust. 1 pkt vii ustawy o małżeństwach Hindusów) sąd może, jeśli uzna to za słuszne w oparciu o okoliczności sprawy, zamiast rozwodu orzec separację sądową. Sąd ma prawo uczynić to w każdej, innej niż wymienione w poprzednim zdaniu, sprawie o rozwód toczącej się na podstawie ustawy o małżeństwach Hindusów, zatem może orzec separację nawet w sprawie, w której strony dochodzą rozwodu na podstawie art. 13B tej ustawy.

Podsumowanie

Jak autor starał się wykazać w niniejszym opracowaniu, rozwiązanie małżeństwa na podstawie przepisów ustawy o małżeństwach Hindusów – The Hindu Marriage Act, 1955 możliwe jest jedynie w przypadku ziszczenia się określonych przesłanek – nawet konsensualny, określony w art. 13B tejże ustawy tryb rozwiązania małżeństwa, nie pozwala na rozwiązanie go bez żadnej przyczyny, lecz uzależnia możliwość rozwodu od zamieszkiwania przez małżonków oddzielnie przez co najmniej rok oraz od istnienia przeszkód wykluczających ich wspólne zamieszkiwanie. Brak możliwości rozwiązania małżeństwa z uwagi wyłącznie na wolę stron – np. znudzenie się sobą przez współmałżonków wynikać może z tradycyjnie niezwykle istotnej w społeczeństwie hinduskim roli instytucji małżeństwa. Zasadne byłoby jednak dopuszczenie takiej możliwości – przyczyniłoby się ono bowiem do ograniczenia negatywnego zjawiska wnoszenia pozwów rozwodowych opartych na nieprawdziwych zarzutach, które gdyby były prawdziwe pozwalałyby na rozwiązanie małżeństwa na podstawie art. 13 ust. 1 lub 13 ust. 2 ustawy o małżeństwach Hindusów.

Bibliografia

Akty normatywne:

Konstytucja Republiki Indii uchwalona przez Zgromadzenie Konstytucyjne 26 listopada 1949 roku, która weszła w życie 26 stycznia 1950 roku.

⁴² Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 12 września 2017 r. w sprawie Amardeep Singh vs Harveen Kaur, AIR 2017 SUPREME COURT 4417.

Projekt aktu normatywnego: The Prohibition of Child Marriage (Amendment) Bill, 2021 (Bill No. 163 of 2021).

The Indian Penal Code, 1860 (Act No 45 of 1860).

The Code of Criminal Procedure, 1898 (Act No 5 of 1898).

The Bharatiya Nyaya Sanhita, 2023, (Act No 45 of 2023).

The Bombay Hindu Divorce Act, 1947 (Bombay Act No XXII of 1947).

The Madras Hindu (Divorce and Bigamy Protection) Act, 1949 (Madras Act No VI of 1949).

The Saurashtra Hindu Divorce Act, 1952 (Saurashtra Act No XXX of 1952).

The Special Marriage Act, 1954 (Act No 43 of 1954).

;The Hindu Marriage Act, 1955 (Act No 25 of 1955).

The Hindu Adoption and Maintenance Act, 1956 (Act No 78 of 1956).

The Hindu Marriage (Amendment) Act 1964, (Act No 44 of 1964).

The Code of Criminal Procedure, 1973 (Act No 2 of 1974).

The Marriage Laws (Amendment Act, 1976 (Act No 68 of 1976).

The Protection of Children From Sexual Offences Act, 2012 (Act No 32 of 2012).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 2809 ze zm.).

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 503).

Orzecznictwo:

Postanowienie Sądu Najwyższego Indii z dnia 10 listopada 2009 r. w sprawie Priyanka Singh vs Jaynet Singh, AIR ONLINE 2009 SC 709.

Postanowienie Sądu Najwyższego Indii z dnia 19 kwietnia 2024 r. w sprawie Doly Rani vs Manish Kumar Chanchal, 2024 INSC 355.

Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 12 września 2017 r. w sprawie Amardeep Singh vs Harveen Kaur, AIR 2017 SUPREME COURT 4417.

Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 1 lipca 2013 r. w sprawie Darshan Gupta vs Radhika Gupta, (2013) 9 SCC 1.

Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 7 marca 2011 r. w sprawie Aruna Ramchandra Shanbaug vs Union of India & Ors, 2011 (4) SCC 454.

Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 21 marca 2006 r. w sprawie Naveen Kohli vs Neelu Kohli, AIR 2006 SUPREME COURT 1675.

Wyrok Sądu Najwyższego Indii z dnia 19 listopada 1993 t. w sprawie V. Bhagat vs D. Bhagat, 1994 SCC (1) 337.

Wyrok Sądu Najwyższego Andhra z dnia 15 lipca 1985 r. w sprawie K. Omprakash vs K. Nalini, AIR 1986 ANDHRA PRADESH 167.

Wyrok Sądu Najwyższego Bombaju z dnia 15 marca 1971 r., w sprawie Raghunath Gopal Daftardar vs Sau, Vijaya Raghunath Daftardar, AIR1972BOM132.

Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2023 r., XIII RC 2708/22.

Literatura:

Konstytucja Republiki Indii, tłum z j. angielskiego J. Winczorek; wstęp J. Karp, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2020.

Agrawala R.K., *Changing Basis of Divorce and The Hindu Law*, „Journal of the Indian Law Institute” 1972, t. 14, nr 3.

Cavallin C., *Leaving Hinduism* [w:] Enstedt D., Larsson G., Mantsinen T.T., *Handbook of Leaving Religion*, Brill, Leiden-Boston, 2019.

Diwan P., *The Hindu Marriage Act, 1955*, „The International and Comparative Law Quarterly” 1957, t. 6, nr 2.

Dommaraju P., *Divorce and Separation in India*, „Population and Development Review” 2016, t. 42, nr 2.

Jakubczak M., *Indus, Hindus, hinduista? Jak mówić o mieszkańcach Indii*, „Karto-Teka Gdańska” 2021 nr 2.

Naga Raja Sarma R., *Ethics of Divorce in Ancient India*, „International Journal of Ethics” 1931, t. 41, nr 3.

Narayan Ch. L., Narayan M., Shikha D., Shekhar S., *Indian marriage laws and mental disorders: Is it necessary to amend the legal provisions?* “Indian Journal of Psychiatry” 2015, nr 4.

Pooja, *Concept of Hindu Marriage: Whether Sacrament Or Contractual*, “International Journal of Legal Research and Studies An UGC Approved Law Journal”, 2018, vol. 3 issue 1;

Pothen S., *Divorce in Hindu Society*, „Journal of Comparative Family Studies” 1989, t. 20, nr 3.

Shukla R., *Is the ‘Next Friend’ the Best Friend?*, „Economic and Political Weekly” 2011, t. 46, nr 18.

Singh U., *A History of Ancient and Early Medieval India: From the Stone Age to the 12th Century*, Pearson Education India, Bangalore 2008.

Internet:

Amisha, *Grounds of Divorce under Section 13 of Hindu Marriage Act 1955*, <https://lexforti.com/legal-news/grounds-divorce-section-13-hindu-marriage-act/> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Banerji O., *Analysis of Section 13 of Hindu Marriage Act, 1955*, <https://blog.ipleaders.in/analysis-of-section-13-of-hindu-marriage-act-1955/> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Mishra A., *All you need to know about Divorce Law in India*, <https://www.lawinsider.in/columns/all-you-need-to-know-about-divorce-law-in-india> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Mishra A., *Conversion as a ground of Divorce*, <https://www.lawcolumn.in/conversion-as-a-ground-of-divorce/> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Mondal I., *Hindu Marriage Is A Contract Or A Religious Sacrament?* <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-5879-hindu-marriage-is-a-contract-or-a-religious-sacrament-.html> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Mohanty H., Ayarzagaitia J., *The Philosophy of Divorce in Indian Legal Context: A Study of Theories of Divorce*, <https://ssrn.com/abstract=3727641> [dostęp 28 maja 2024 r.].

Patkar P., *No Grounds For Confusion Over Positions Of IPC And POSCO Over Sex With Wife Between 15 and 18 Years*, https://www.fighttrafficking.org/atc_blog/no-grounds-for-confusion-over-positions-of-ipc-and-pocso-over-sex-with-wife-between-15-and-18-years/ [dostęp 28 maja 2024 r.].

Talawar N., *Section 14 of Hindu Marriage Act, 1955*, <https://blog.ipleaders.in/section-14-of-hindu-marriage-act-1955/> [dostęp 28 maja 2024 r.].